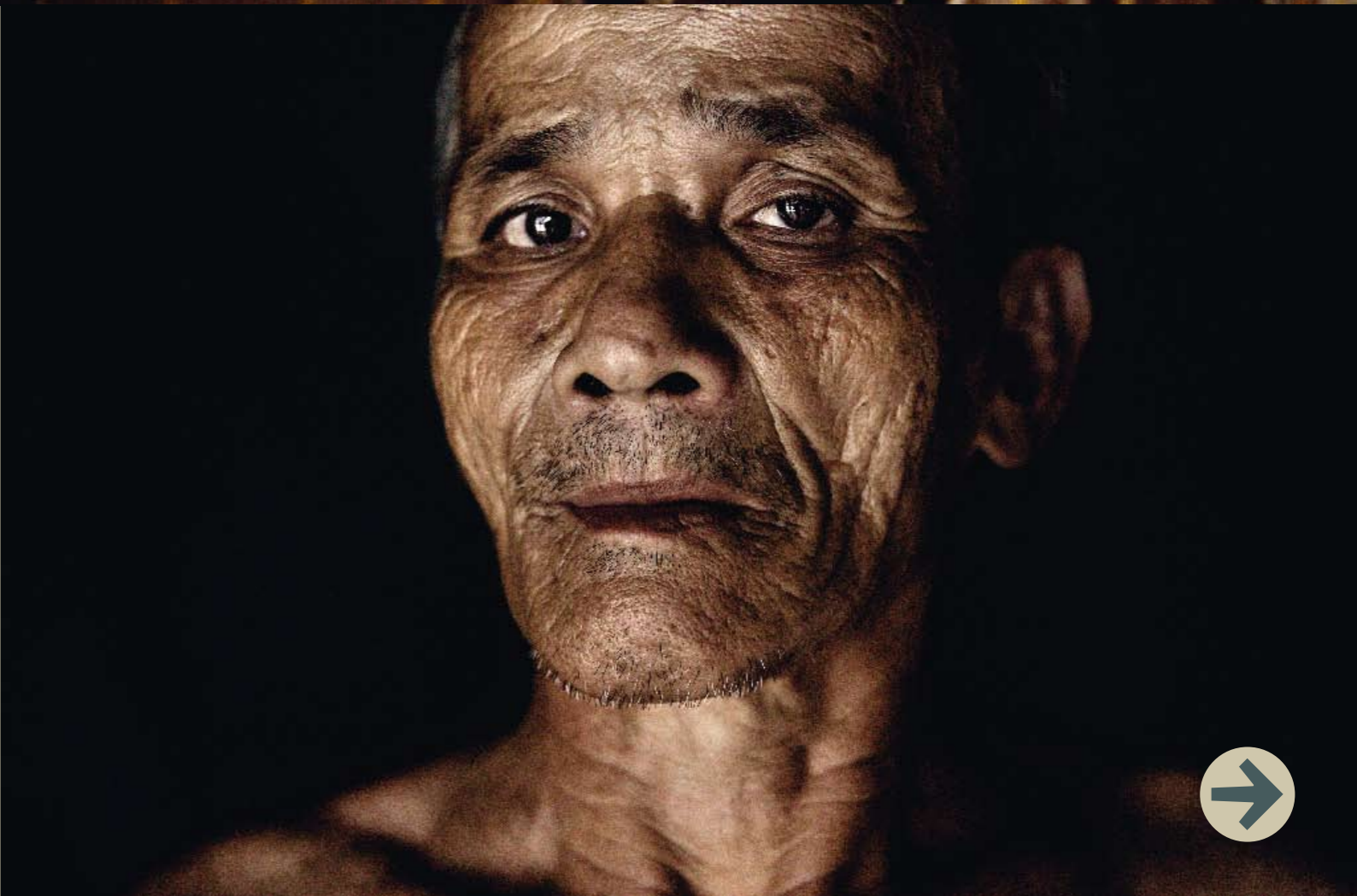

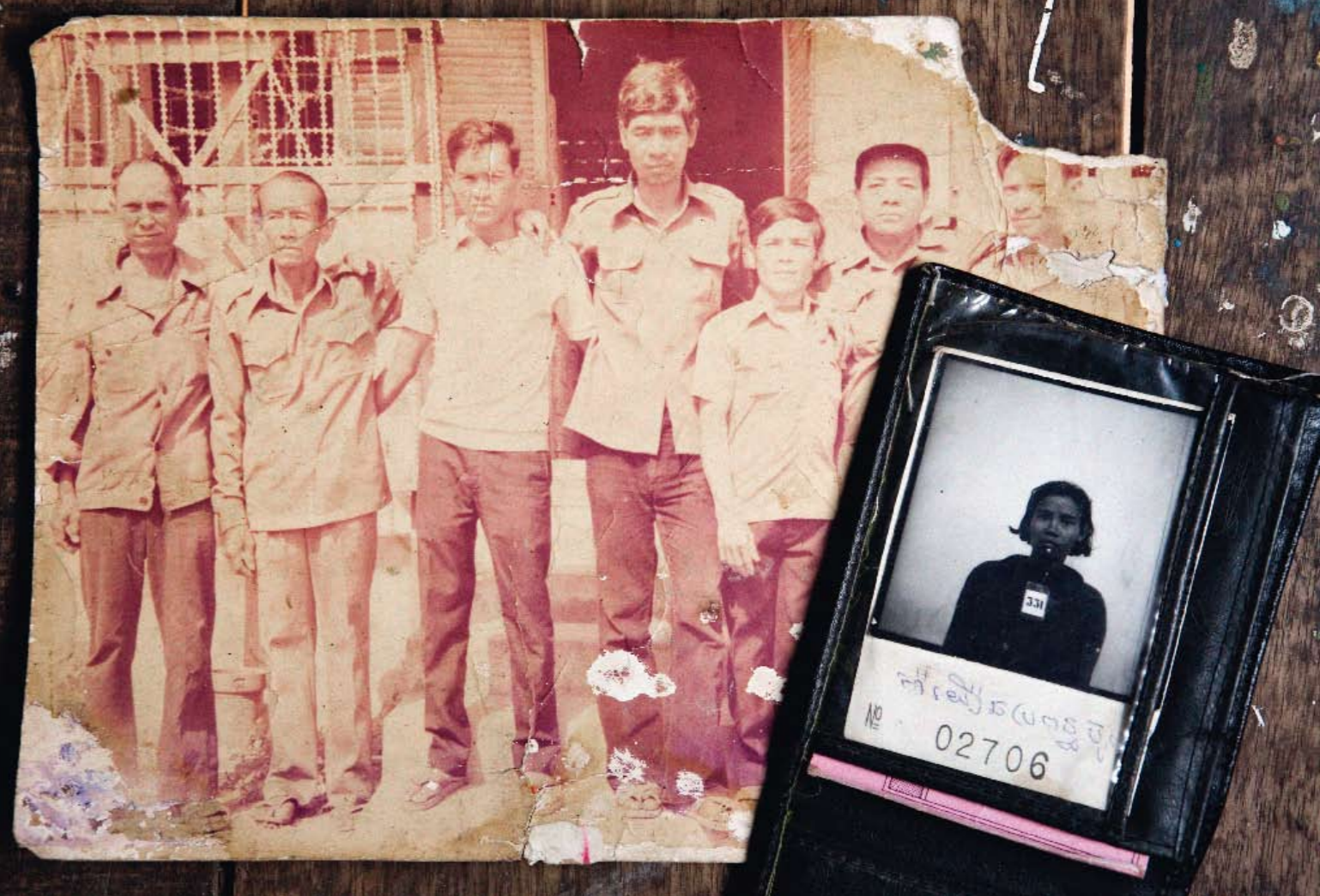
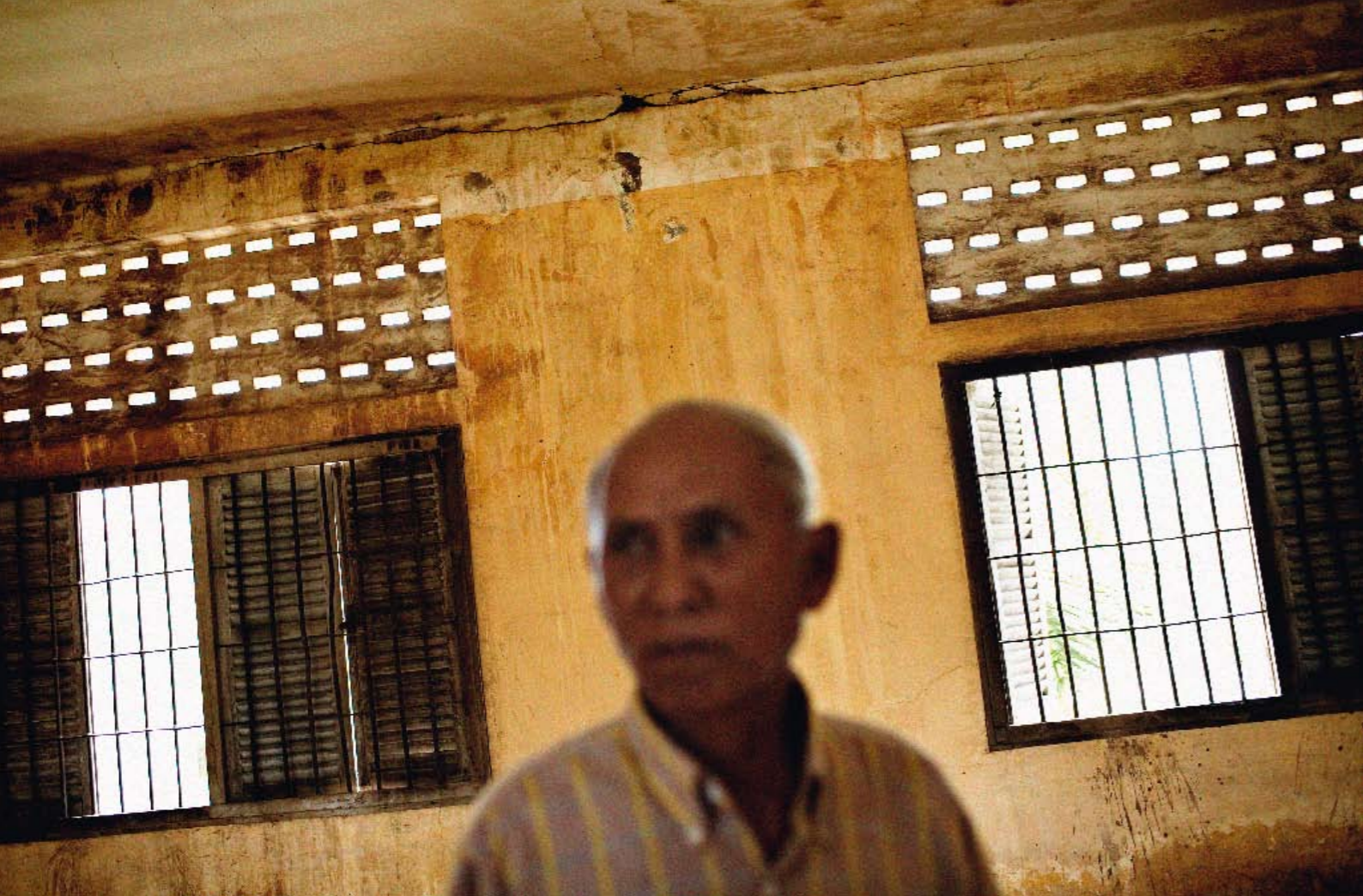
Mændene fra

S-21

TEKST THOMAS AUE SOBOL
FOTO DAVID HØGSHOLT

Efter 28 år med fortrængninger og mislykket forsoning er Cambodja klar til retsopgøret med De Røde Khmerer, der var skyld i godt 1,7 millioner menneskers død. Ud & Se har fundet tre overlevende fanger fra diktatoren **Pol Pots torturfængsel S-21**. Tre ældre mænd på jagt efter bødlerne, der slog deres familier ihjel. Hvad søger de nu? Forsoning eller hævn?

Herover: Fangerne Chum Mey, Vann Nath og Bou Meng er nummer et, fire og fem fra venstre. Til venstre: Mekanikeren Chum Mey tilbage i det rum, hvor han blev tortureret til at indrømme, at han arbejdede for CIA.

PHNOM PENH, CAMBODJA

HVORDAN TILGIVER MAN BØDLEN, der har henrettet ens kone og nyfødte søn? Tilgiver man overhovedet? Eller er hævn den eneste tanke? Jeg tænker over spørgsmålene, da jeg trasker ned ad Phnom Penhs 113. gade, på vej for at møde en mand, der gennem 28 år har ledt efter svarene. Gadens larm distraherer: Motorstøj fra en tuk-tuk, fuglekvidder, en messende tigger, hundebjæffen efterfulgt af barnelatter. Snart kommer også regndråbernes trommen mod bliktagene, men gruset er endnu tørt og blæser ind i øjnene. Dengang i 1970erne må lydene på 113. gade i Cambodjas hovedstad have været anderledes. Den, der vovede sig herud, ville sikkert have hørt bambusstænger svirpe gennem luften efterfulgt af skrig fra mennesker. Voksnes råb om hjælp, der blandede sig med vindens hvisken i palmerne. Råbene kom fra Toul Sleng. De Røde Khmerers mest brutale torturfængsel også kaldet S-21. Anstalten, hvor fjender af Pol Pots kommunistiske revolution blev tortureret, til de tilstod fiktive forbrydelser, hvorefter de med bind for øjnene blev kørt til

The Killing Fields. Dømt til døden af et regime, der fra 1975 og tre år, otte måneder og 20 dage frem henrettede, udsultede og pinte over 1,7 millioner mennesker til døde. Målet var et kommunistisk Utopia. Et bondeparadis, hvor alle skulle dyrke ris, og hvor studerende, munke, læger og intellektuelle var fødte fjender. At eje et par briller var nok til at være forræder. Derfor var det heller ingen sag at sende over 14.000 fanger gennem S-21. 'Stedet hvor folk går ind og aldrig kommer ud igen', hed det om fængslet. I hånden har jeg et fotografi af syv mænd, der alligevel slap ud. Billedet er gulnet, slidt og afbleget af lyset og tiden. Mændene er ranglede, men de formår at stå rankt. Øjnene er vasket væk. Tilbage er kun sorte huller, men de holder om hinanden, for de er igen frie mænd. Siden vietneserne invaderede Cambodja i januar 1979, fordrev Pol Pot fra magten og derved stoppede rædslerne i torturfængslet, er fire af overleverne på fotografiet døde. Men tre af dem lever stadig: Chum Mey, 77 år, Bou Meng, 66 år, og Vann Nath, 61 år. For nylig er flere hidtil ukendte

fanger trådt frem med rædselsberetninger fra S-21. Af frygt for bødlerne har de skjult deres identitet i næsten tre årtier. På min rejse gennem et Cambodja, der stadig forsøger at gøre op med landets mørkeste kapitel, har jeg sat mig for at opsøge de tre mænd fra fotografiet. Det er en rejse i historien, men også i den menneskelige psyke og vilje til at tilgive de værste forbrydelser, til at erkende, tilgive og fortrænge. 28 år efter folkemordet skal retsopgøret med De Røde Khmerer endelig begynde. Efter 10 års tovtrækkerier blev FN og Cambodja i juni i år enige om reglerne for det tribunal, parterne har etableret i Phnom Penh. Nogle af historiens største

massemordere må nu erkende deres skyld eller benægte den. Pol Pot er død, men andre lever: Lederen af S-21 Kaing Guek Ieu, alias Duch, er allerede blevet tiltalt for forbrydelser mod menneskeheden, og fire andre ledere vil følge. 'Broder nummer to', Nuon Chea og den tidligere præsident Khieu Samphan er oplagte kandidater. Men er retssagen det rigtige svar på ofrenes lidelser? Hvad kræver mændene fra S-21 på tærsklen til dette opgør?

Ar efter blod

Han sidder på bænken, mekanikeren Chum Mey. Kroppen er sammensunken, men ansigtet blidt og imødekommende. Vi går ind i S-21,

der i dag er et folkedrabsmuseum. Gårdhaven er rolig, fuglene synger og palmerne bukker for os i varmen. Her virker idyllisk.

– Vil du se, hvor de torturerede mig? spørger Chum Mey.

Vi går mod en treetagers grålig cementbygning. Væggene er afskallede. På hver etage er der en svalegang med adskillige rum. Bygningerne husede før revolutionen et gymnasium.

De næste to timer gennemgår Chum Mey minutløst sit ophold i S-21. Som i et teaterstykke sætter han sig på det plettede gulv og laver mærker i støvet. Tager sig om anklerne for at vise, hvor de blev lænket. Demonstrerer, hvordan vagterne tæskede ham med →

De sagde: 'hvem er disse mennesker? Skal de ikke dræbes?'

De Røde Khmerers magtovertagelse er blevet beskrevet som en tilbagevenden til år nul.

bambusstænger. Rekonstruerer, hvordan hans negle blev revet af med en tang. Peger mod mørke skjolde i gulvet: 'Ar efter blod'. Jeg føler ubehag ved at se ham sidde der i støvet, mens jeg står hævet over ham fra samme position som bødlen. Chum Mey retter på remedierne i lokalet.

– Der var ingen seng her. Der var kun et bord, en stol og en skrivemaskine.

Sandheden er afgørende for ham, for når han skal vidne i retten, er den hans eneste våben. Nede i gården hamrer Chum Mey hovedet ind i eukalyptustræet, som han gjorde, da han med bind for øjnene blev ført fra torturkammer til fangehul. Træet er der ikke længere, men fangen kan stadig mærke stammen mod sin pande. Efter 12 dages tortur tilstod Chum Mey at være CIA-agent, selvom han ikke vidste, hvad bogstaverne betød.

– Hvis du havde sagt det fra begyndelsen, havde jeg ikke tæsket dig, svarede bødlen.

Så blev han lænket i et rum med 180 fanger. Hver aften lyttede mekanikeren til lastbilerne, der kørte til The Killing Fields. Slog klokken midnat vidste Chum Mey, at han ville leve en dag mere, og han faldt i søvn.

De Røde Khmerers magtovertagelse er blevet beskrevet som en tilbagevenden til år nul.

Regimet nedskrev al menneskelighed i en sådan grad, at der var brug for en helt ny tidsregning. Familier blev splittet ad og anbragt i 'kollektiver', hvor de byggede damme, gravede vandingskanaler og plantede ris til de døde af sult og udmattelse. Enhver protest blev straffet med døden eller fængsling i anstalter som S-21. For Chum Mey kom enden på hans første liv først, efter at han slap ud fra fængslet. I virvaret efter vietnamesernes invasion i 1979 blev han mirakuløst genforenet med sin kone. De flygtende Røde Khmerer tog parret med vestpå, hvor Pol Pots soldater senere fortsatte kampen mod vietnameserne.

Stående i sit torturkammer i S-21 beretter mekanikeren om den hændelse, der 28 år efter gør det sværest for ham at tilgive bødlerne.

– Det var en lille gruppe Røde Khmerer, der havde ført os med, men da vi hvilede os om natten, kom der flere soldater til. De sagde 'hvem er disse mennesker? Skal de ikke dræbes?' Så stillede de os op på en række ved en pagode. Lige før de skød min kone, råbte hun til mig 'åh, mine børns fader, stik af. De dræber mig'. De skød mange gange. Hun holdt vores lille søn i sine arme, og han græd, men pludselig kunne jeg ikke høre ham græde længere. Jeg løb, og de skød mod mig, men jeg nåede en bakke og kravlede videre langs rismarkerne. I tre dage og nætter løb jeg uden at se tilbage.

Chum Mey fortæller videre uden at holde pauser. Hans stemme slår mod de nøgne vægge. Han siger, at han føler, at det hele skete i går. Jeg spørger, om han har haft lyst til at hævne sig. Han har tårer i øjnene nu.

– Efter krigen var mit had så stærkt. Jeg følte det, som om mine tårer kom ud af hele kroppen. Jeg ville have hævn. Jeg ville spise deres hjerter! I dag vil jeg ikke have hævn længere. De, der torturerede mig og dræbte min søn og min kone, skal tilstå og sige undskyld. Det er nok for mig, hvis de siger 'jeg er skyldig. Jeg er ked af det, det var en fejltagelse'. Så er der ingen grund til at slå dem ihjel eller fængsle dem. Siger de undskyld, så kan de være fri i morgen. Mekanikeren forklarer sit synspunkt med et ordsprog fra buddhismen.

– Hvis en gal hund bider, skal vi ikke bide igen.

Buddhisterne mener, at bødlerne vil blive straffet senere. Nogle siger, at de risikerer at blive genfødt som hunde eller rotter, men Chum Mey ved ikke, om det passer, siger han. Alle hans seks børn døde under Pol Pots regime. Siden har han giftet sig igen og fået seks

nye børn. Tre sønner og tre døtre, akkurat som under revolutionen. Da jeg sætter mig bag på Chum Meys knallert og kører gennem Phnom Penhs gader, føler jeg, at jeg holder armene om en mand, der har forsøgt at fremkalde sit tabte liv igen så tæt på originalen, som han kan komme det. Trafikken er vild, vejen bulet som en bøffelryg, men Chum Meys hånd er rolig. Manden ryster ikke. Retten skal snart stå, men for Chum Mey er den ultimative dom blot tilståelse og en undskyldning. Flisegulvet i hans hjem er nøgent, her er ingen møbler, ingen overflødige pyntegenstande. I midten af rummet ligger et barnebarn, tre måneder gammelt og med mørkt strithår. Chum Mey stikker hovedet ned til pigen.

– Kan du kende mig? spørger han.

Fangen Vann Nath rystede, dengang han mødte bødlen Him Huy og spurgte om det samme. Den historie vender jeg tilbage til, for den næste af mændene fra S-21, jeg finder frem til, er maleren Bou Meng.

Under vilde mangotræer

Jeg står i skyggen af et mangotræ, da beskeden om Bou Mengs ulykke når mig. Solen er så skarp, at børnene bærer kasketter med skygger, der vender begge veje. På vej til vores møde er Bou Meng blevet kørt ned, hans cykel svunget ud i grøften, og han selv kastet op på køleren. Men der skal mere til at slå den 140 centimeter lave overlever ud. Interviewet skal gennemføres, verden skal kende hans skæbne.

– Nu har jeg overlevet S-21, så kan jeg jo ikke dø i en trafikulykke, siger Bou Meng, mens vi går op ad trappen til hans simple stolpehus, der er bygget af vilde mangotræer. Indenfor smører han tigerbalsam på sin ømme hofte. Bou Meng tilbragte to år i S-21. Under tortur tilstod han som Chum Mey, at han var spion for CIA. De to overlevede kun, fordi de havde særlige evner, som revolutionen havde brug

En enmandscelle i fængslet S-21. Ammunitionskassen var toiletet, og stangen blev brugt til at lænke fangen fast ved anklen.

for. Chum Mey reparerede symaskiner og traktorer, Bou Meng malede. Han fik en måned til at lave et portræt af en skaldet mand med et fyldigt hoved. Lignede maleriet ikke fotografiet, han fik stukket i hånden, ville Bou Meng dø. Maleren vidste ikke, at manden på billedet var Pol Pot.

– Da jeg var færdig, stod vagterne på række og betragtede mit maleri og det oprindelige fotografi. De skulle gætte, hvilket der var originalen. Jeg var skrækslagen. En af vagterne pegede så på mit maleri, og det reddede mig, husker Bou Meng. Bagefter blev maleren beordret til at lave 12 nye store portrætter af Pol Pot. Det var da det tolvte maleri var lige ved at være færdigt, at vietnameserne løb fængslet over ende. Maleren har taget en sort læderpung frem, og da han åbner den, er det, som om han folder selve vreden ud. Et forbryderfoto af hans kone i fængslet kommer frem. De ankom sammen til S-21, men siden

har han ikke set hende. Under fotografiet har maleren skrevet 'Ma Yoeun, Bou Mengs kone'.

Urolige sjæle

Jeg vil høre maleren, om han støtter Chum Meys udmelding om, at bødlerne kan gå fri, hvis de erkender deres skyld og siger undskyld. Jeg spørger ham, hvad han kræver af dem. Hans svar kommer bag på mig.

– Jeg ønsker en kompensation for mordet på min kone fra denne mand.

Bou Meng hamrer en finger ned på et foto af fængselslederen Duch.

– Hun var fysiker og havde gode evner, så jeg kræver mellem 10.000 og 50.000 dollars. Bou Meng husker, hvordan vagterne hoppede på brystet af fangerne, indtil de døde. Han husker skrigene fra mænd, der råbte på hjælp fra deres mødre. Terroren var en del af dagligdagen i S-21. De dødsdømte lå lænket i lange rækker, og hver gang de skulle vende

sig, måtte de spørge vagterne om lov. Nogle af dem havde sytråd spændt ud mellem fødderne. Bristede tråden, var det slut. Foran fangerne patruljerede vagter, der var så unge, at de slæbte deres AK-47 efter sig, som bar de rundt på et alt for stort stykke legetøj. Fangerne fik kun grødet risvand at spise, og efter nogle måneder var det svært at se, om de var kvinder eller mænd. Under svalegangen på den øverste etage var der spændt pigtråd ud. Ingen skulle have lov at undslippe torturen, ikke engang, hvis de ønskede at hoppe i døden. Det lykkedes ganske få at begå selvmord. Når Bou Meng tænker på S-21, husker han kun én glad stund. Det var, da fængslet fejrede et jubilæum, og han og Vann Nath fik kinesiske nudler. De to fanger skiftevis spiste og hoppede, spiste og hoppede, for at gøre plads til så meget mad som muligt i maven. Torturen har kun levnet Bou Meng én tand bag de indsinkne kinder. Maleren →

Vann Nath har malet adskillige billeder, hvor det ternede gulv fra S-21 går igen.

søger svaret på, hvorfor så mange mennesker skulle dø, men det er kompensationen fra Duch, han igen og igen vender tilbage til. Det er den, der kan give ham ro. Først længere henne i samtalen, forstår jeg hvorfor.

– Jeg vil bruge nogle af pengene på at holde en ceremoni i S-21 for alle ofrene. Jeg vil sige 'kære hustru, nu har jeg fået kompensation, og derfor laver jeg denne ceremoni, så du kan få fred i sindet'. Vi ofre har aldrig selv holdt en ceremoni, og så længe det ikke sker, vil de døde ikke få fred, forklarer Bou Meng.

Det forekommer mig, at ceremonien lige så meget skal skabe ro i sindet hos maleren selv, en mand, der næsten 30 år efter sin kones død ikke føler, at han har givet hende en værdig afsked. Men det handler også om hans egen overlevelse. På stolpehusets vægge har Bou Meng skrevet, hvor mange penge, han skylder væk. Han har solgt sit hus for at betale for medicin til sit barnebarn. Om fire måneder kommer de og piller mangobrædderne ned. Bou Meng er en fattig mand i et land, der på

ingen måder har kompenseret ham for de tab, han har lidt, og som nu er i færd med at sætte ham på gaden. På vej ned ad trappen vender jeg mig om, malerens krop fylder ganske lidt i døråbningen. Hans skikkelse er ikke større end et barns. Udenfor har gruset malet palmerne røde.

Bødlen i skoven

Efter samtalerne med Bou Meng og Chum Mey beslutter jeg mig for at finde en af bødlerne fra S-21. Jeg vil have svar på, om de vil give den undskyldning, ofrene kræver. Det virker som en billig pris at betale. Jeg ved, at 'Broder nummer to', Nuon Chea, nægter ethvert kendskab til forbrydelserne i S-21, selvom han var en af regimets topfigurer. Tribunalet kan dømme denne mand, men en undskyldning kommer der ikke. Modsat siger lederen af S-21, Duch, at han blot fulgte ordre fra toppen. Duch sidder i dag i fængsel, hvor han venter på at retssagen mod ham begynder, og kan ikke interviewes. I stedet forsøger

jeg at finde en af de mindre fisk. Jeg hører om Prak Khan, der stod for den mest brutale tortur i S-21. Efter nogen søgen finder jeg en mand, der tegner en skitse over, hvor Khans hus ligger. Få dage efter sidder jeg på gulvet i torturbødlens træhytte. Han har lige været ude og sælge bananer.

– Jeg kan ikke tale her, for naboerne kan høre os. Jeg ved ikke, hvem der hader mig, og hvem der elsker mig, så jeg må være forsigtig, siger han.

Vi kører op ad en grusvej med tiggere i begge sider, indtil vi når en skov ved kanten af et bjerg. Grene griber ind som arme fra alle retninger og fletter et tag over os. To brølende stenløver markerer trappeopgangen til et tempel, jeg ikke kan se. Der er noget hemmelighedsfuldt over stedet. Prak Khan arbejdede i det, fængslet kaldte angkiem – 'tyggeenheden', hvor bødlerne skulle 'gnaske' på fangen, som en hund angriber et kødben. Khan begynder at fortælle, hvordan det foregik:

– Vi brugte den bløde metode i et par dage,

Choeung Ek, kendt som The Killing Fields, uden for Phnom Penh, hvor fangerne blev henrettet. Knoabler og stumper af tøj stikker stadig op af jorden.

Jeg beder en tuk-tuk chauffør om at køre til The Killing Fields ad den samme vej, som fangerne blev fragtet.

og hvis fangerne ikke tilstod, rapporterede vi det til lederne. Så beordrede de, at vi skulle bruge hårdere metoder. Derfra bankede vi fangerne med bambusstænger, vi pressede nåle ind under neglene på dem, eller rev neglene af med en knibtang. Nogle gange puttede vi også poser over hovedet på dem, indtil de næsten ikke kunne trække vejret længere, og så hev vi posen af igen. Og så var der elektrochok, det brugte vi også.

Bag masken

Mens Prak Khan remser grusomheder op, illustrerer han det hele med hænderne,

akkurat som Chum Mey rekonstruerede torturen på gulvet i S-21. Men deres ansigter er forskellige. Mens Chum Mey levede, er Prak Khans stift og dødt. Kun læberne bevæger sig en smule. Jeg føler, at jeg taler til en maske. Forsøger så at udfordre ham. Hvorfor nægtede du ikke at udføre ordrene? Hvorfor flygtede du ikke? Prak Khan svarer igen. Han vil gerne sige undskyld til ofrene, men fralægger sig ansvaret.

– Selv når vi torturerede folk, skulle vi se glade ud. Hvis vi så kede ud af det, ville de overordnede se det og sige, at vi ikke arbejdede hårdt nok, og de ville slå os ihjel. Vi måtte

visе, at vi arbejdede med hjertet. De spurgte os, om vi turde dræbe vores egen mor, og vi svarede ja, det gjorde vi.

Det er et faktum, at mange af vagterne i S-21 selv blev slået ihjel, fordi de også blev beskyldt for at være fjender af en revolution, der i den grad led af paranoia.

S-21 var gennemsyret af komplicerede regler, og alle spionerede mod alle. Fx blev hele køkkenholdet henrettet, da man fandt rester af gødning i køkkenhaven, men blev beskyldt for at ville forgive lederne.

Prak Khan så selv ansatte fra sin enhed →

OPGØR MED FORTIDEN

Med vedtagelsen af resolution 57/228 indgik De Forenede Nationer, FN, 18. december 2002 en aftale med Cambodjas regering om at iværksætte et retsopgør med de overlevende Røde Khmer-bødler. Tidligere i år blev 27 juridiske eksperter ved en ceremoni i kongepaladset i hovedstaden Phnom Penh taget i ed som dommere. Der er både cambodjanere og udlændinge blandt dommerne. Der er endnu ikke sat en dato for retssagens begyndelse. Næsten alle cambodjanere har mistet slægtninge under De Røde Khmerers rædselsregime fra 1975 til 1979. Ingen af lederne fra regimet er indtil nu blevet dømt. Det cambodjanske folkedrab, hvor godt 1,7 millioner mennesker – eller 21 procent af landets befolkning – mistede livet, regnes for en af de værste menneskelige tragedier i det 20. århundrede.

Kilder: Yale University og FN

lange skygger. Om lidt vil mørket rejse sig over os som en stor sort bølge. Jeg ved ikke, om det er selskabet, men for første gang under mit opholdt i dette land, fryser jeg. Prak Khan vil efter al sandsynlighed ikke blive retsforfulgt, da tribunalen har fokus rettet mod nogle få topledere fra De Røde Khmerer. Alligevel forekommer det, at folk som Prak Khan har nøglen til forsoning i Cambodja. Ofrene vil have, at bødlerne erkender deres skyld, og Prak Khan vil gerne undskylde. Men vil tribunalen lade ham gøre det? Og når han ikke tager ansvar for de forbrydelser, han har begået, hvad er denne undskyldning så værd?

Ingen tilgivelse

Til slut opsøger jeg den sidste af de tre overlevende fanger fra S-21 for at høre, om han køber Prak Khans argumenter. Vann Nath bliver tydeligt irriteret over spørgsmålene.

– Hvis han var uskyldig og ikke kendte til kommunistpartiets regler, ville han aldrig være blevet forhørsleder i S-21. Han var et ondt menneske, der gjorde rædsomme ting for at få fangerne til at gøre, som han ønskede. Jeg så det med mine egne øjne.

Vann Nath er også maler. I årene efter Pol Pot-regimet opsøgte han på egen hånd personalet fra S-21. En dag stod han ansigt til ansigt med sikkerhedschefen Him Huy.

– Kender du mig? spurgte Vann Nath. Maleren ville vide, hvor mange fanger, bødlen henrettede. Huy svarede, at han kun dræbte fire eller fem. Men Vann Nath husker lastbilerne med tusinder af mennesker, der blev kørt til The Killing Fields. Dengang frygtede maleren Him Huy. Nu syntes han, at bødlen lignede et får. Vann Nath vil ikke acceptere, at alle omkring S-21 fratægger sig ansvaret og ser sig selv som ofre.

– De var redskaber, som revolutionspartiet brugte til at dræbe knap to millioner mennesker med. Men redskabet kan ikke også være

et offer. Hvad tror du, at du ville tænke om de mennesker, der dræbte dine slægtninge? Hver dag tænker jeg over, hvordan vi kan finde retfærdighed for de døde. Kun hvis disse mennesker erkender, at de var onde, vil jeg tilgive og forsones med dem, siger Vann Nath. Bag ham står malerier på staffelier. Et af dem forestiller en lastbil fyldt med forskræmte fanger med bind for øjnene.

Tænder i sandet

For at slutte cirklen tager jeg tilbage til S-21. Jeg beder en tuk-tuk-chauffør om at køre til The Killing Fields ad den samme vej, som fangerne blev fragtet. Det er umuligt. Dødsruten var bare en lille grusvej, i dag er der asfalt, byen er vokset, og butikker, markeder og værksteder oversvømmer og drukner fortiden. Ved The Killing Fields går jeg frem mod et højt glastårn. Først tæt på kan jeg se, hvad det er: Lag på lag af menneskekranier. De er opdelt efter alder: 15-20 år, 20-40 år, 40-60 år, over 60 år. Enkelte har stadig bind for øjnene. Bag tårnet er den sandede jord bakket. Jeg går på kanten af store cirkelformede fordybninger. Et skilt fortæller: Massegrav for 166 ofre uden hoveder. Selv efter mødet med mændene fra S-21 forekommer det uvirkeligt. Et andet skilt, sømmet fast på et træ, markerer, hvor spædbørns kranier blev knust. Træernes rødder forgrener sig ud over sandet som krogede fingre. Jeg får øje på et stykke tøj under en af rødderne. Det er fugtigt, stoffet er mørt. Så dukker et stykke mere op. Og et til. Overalt omkring mig vokser ofrenes klæder op af sandjorden. Under min fod kommer noget hvidt, poleret til syne. Overfladen er glat, det ligner en strandvasket sten. Tæt på kan jeg se kronerne, de genkendelige former af mennesketænder. Nu dukker også knoglerester op. Et insisterende råb om opmærksomhed fra 1,7 millioner mennesker, der nægter at lade sig begrave, før nogen har taget et ansvar.

Kun hvis disse mennesker erkender, at de var onde, vil jeg tilgive og forsones med dem.